

ZIYORAT TURIZMI ATAMALARI VA ULARNING TARJIMA MASALALARI

Alamov Shavkat Rahmatovich

SamDChTI, Yaqin sharq tillari
kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ziyorat turizmi, musulmonlarning muqaddas joylarga bo'lgan safarlarini o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada ziyorat turizmi atamalari, ularning etimologiyasi va tarjima masalalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Haj, Umra, ziyorat, qadamjo va diniy turizm kabi muhim atamalar, faqat jismoniy harakatni emas, balki ma'naviy yuksalishni ham anglatadi. Tarjima jarayonida atamalarning konteksti, madaniy va diniy ahamiyatini hisobga olish muhimdir. Tarjima qilayotganda, har bir tildagi o'zgacha ma'nolar va tushunchalarni saqlab qolish, diniy almashinuvni ta'minlash va musulmonlarning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishda katta ahamiyat kasb etadi. Maqola, ziyorat turizmi atamalari va ularning tarjima masalalariga doir ilmiy tadqiqotlarning ahamiyatini va dunyoqarashni kengaytirishga bo'lgan ta'sirini ko'rsatadi. Shu bilan birga, dunyodagi diniy va ma'naviy sayohatlarning ijtimoiy va madaniy jihatdan ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar Ziyorat turizmi, Haj, Muqaddas joylar, Tarjima, Etimologiya, Madaniyat, Diniy amallar, Palomnichestvo, Ibodat, Safar, Avliyolar, Jamiyat, Madaniy almashinuv.

Annotation: Pilgrimage tourism encompasses the journeys of Muslims to sacred places. This article thoroughly analyzes the terminology of pilgrimage tourism, their etymology, and translation issues. Important terms such as Hajj, Umrah, ziyarat, qadamjo (holy sites), and religious tourism signify not only physical movement but also spiritual elevation. In the process of translation, it is crucial to consider the context, cultural, and religious significance of the terms. Preserving the unique meanings and concepts in each language ensures religious exchange and addresses the spiritual needs of Muslims. The article highlights the importance of scientific research on the terminology of pilgrimage tourism and its impact on broadening worldviews. Additionally, it examines the social and cultural significance of religious and spiritual journeys worldwide.

Аннотация: Паломнический туризм охватывает путешествия мусульман к священным местам. В данной статье подробно анализируются термины паломнического туризма, их этимология и вопросы перевода. Важные термины, такие как хадж, умра, зиярат, кадомжо (святые места) и религиозный туризм, означают не только физическое перемещение, но и духовное возвышение. В процессе перевода важно учитывать контекст, культурное и религиозное значение терминов. Сохранение уникальных значений и концепций в каждом языке обеспечивает религиозный обмен и удовлетворение духовных потребностей мусульман. В статье подчеркивается важность научных исследований терминологии паломнического туризма и их влияние на

расширение мировоззрения. Кроме того, анализируется социальная и культурная значимость религиозных и духовных путешествий по всему миру.

Kirish.

Ziyorat turizmi nafaqat sayohatlar orqali madaniy almashinuvni ta'minlash, balki insonlarning ma'naviy va ruhiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan muhim sohalardan biridir. Islom dinida muqaddas joylarga ziyorat qilishning o'ziga xos ahamiyati bor. Haj, Umra kabi diniy amallar musulmonlar uchun muhim ibodat turlari hisoblanadi va bu ibodatlar turli madaniyatlarda turlicha tarjima qilinadi. Bu maqolada ziyorat turizmiga oid atamalar va ularning turli tillarga tarjima qilinishiga bog'liq masalalar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida tillar o'rtasidagi madaniy, ma'naviy va diniy farqlarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Haj / حَجَّ

Etimologiya va kelib chiqishi. «Haj» so'zi arab tilidagi حَجَّ (Hajj) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «tashrif», «safar», yoki «ziyosat» ma'nolarini bildiradi. Ushbu so'zning lug'aviy ma'nosi faqat jismoniy sayohatni emas, balki ma'naviy yuksalishga bo'lgan intilishni ham ifodalaydi. Haj musulmonlar uchun islom dinining besh asosiy ruknidan biri hisoblanadi va uni ado etish har bir musulmonga farzdir. Bu ibodatning amalga oshirilishi ma'lum vaqt – Zulhijja oyida, Makka shahrida, Qa'ba atrofidagi ibodatlar orqali bajariladi. Haj nafaqat safarni, balki ma'naviy yuksalishni ham anglatadi, chunki uni ado etish orqali musulmonlar Allohga yaqinlashadi va o'zlarini ma'naviy jihatdan poklashga harakat qiladilar.

Tarjima masalalari. Tarjima jarayonida «Haj» so'zi o'zining original shaklida qoldiriladi, chunki bu tushuncha islom diniga bog'liq bo'lib, diniy ma'nolarni ifodalaydi. Ingliz tilida **Hajj** sifatida ishlatiladi va odatda qo'shimcha tushuntirish yoziladi. Haj ibodati tarjima qilinganda uning mazmuni va mohiyatini aniq va asliy holda saqlab qolish muhim ahamiyatga ega, chunki har bir tilda diniy ibodatlarga nisbatan maxsus atamalar mavjud bo'lishi mumkin. Tarjimada **pilgrimage** so'zi ishlatilishi mumkin, lekin bu so'z Haj ibodatining to'liq ma'nosini berishda ba'zida yetarli bo'lmaydi. Masalan, nasroniylikdagi ziyorat (palomniye) va islomdagi Haj farqli ibodatlar bo'lgani sababli, bu ikki atamani bir xil deb tushunish adashishga olib keladi.

Madaniy kontekst. Haj musulmonlar uchun nafaqat diniy amal, balki katta madaniy va ma'naviy ahamiyatga ega bir marosimdir. Ushbu ibodat davomida musulmonlar dunyodagi turli millat va madaniyat vakillari bilan birga ibodat qiladilar, bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi va umumiy islomiy hamjamiyatni mustahkamlaydi. Haj musulmonlar hayotida katta ahamiyatga ega bo'lib, uni amalga oshirish qiyinchiliklarni yengish, sabr-toqatni sinash va ma'naviy yuksalish jarayoni sifatida tushuniladi. Shuningdek, Haj ibodati musulmonlar orasida ijtimoiy birdamlikni ham mustahkamlaydi, chunki har bir musulmon bir xil sharoitda ibodat qiladi.

2. Umra / عُمْرَة

Etimologiya va kelib chiqishi. «Umra» so'zi arab tilidagi عُمْرَة ('Umrah) so'zidan olingan bo'lib, lug'aviy ma'noda «kichik tashrif» yoki «safar»ni ifodalaydi. Bu so'z musulmonlar tomonidan yilning har vaqtida bajariladigan ixtiyoriy ibodatni anglatadi. Hajdan farqli ravishda, Umra ma'lum bir vaqtga bog'liq emas va uni ado

etish safarining rasmiy talablari nisbatan kamdir. Umraning ma'naviy ahamiyati Haj ibodati bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa-da, u musulmonlar uchun o'zgacha qadrga ega bo'lib, ruhiy poklanish va Allohga yaqinlashish yo'lidagi sa'y-harakatlarni qamrab oladi.¹

Tarjima masalalari. «Umra» so'zi ham tarjima jarayonida o'z shaklida qoldiriladi, chunki u maxsus diniy ibodatni ifodalaydi va boshqa tillarda aynan ushbu ibodatning ma'nosini to'laqonli yetkazish qiyin. Tarjimada ba'zi hollarda «**kichik Haj**» yoki «**mini Haj**» kabi tushunchalar qo'llaniladi, lekin bu ham to'liq tushuntirish bo'la olmaydi. Chunki Umra ibodatining rasmiy talablari va amallari Hajga qaraganda soddaroq va vaqtga bog'liq emas. Shu sababli, Umrani tarjima qilishda uning mazmunini aniq tushuntirish va ma'naviy ahamiyatini saqlab qolish zarur.

Madaniy kontekst. Umra musulmonlar orasida juda keng tarqalgan amallardan biri hisoblanadi va uni ado etish turli millatlar vakillari uchun ma'naviy yuksalish imkoniyatini beradi. Umra musulmonlar uchun ixtiyoriy ibodat bo'lgani sababli, unda qatnashish ruhiy yuksalish va Allohga yaqinlashishning bir yo'li sifatida ko'riladi. Bu ibodatning soddaligi va uni yilning istalgan vaqtida ado etish imkoniyati uni musulmonlar orasida juda mashhur qilgan. Umra amallari Qur'onda yoritilmagan bo'lsa-da, sunnat asosida amalga oshiriladi va uning islomiy ma'naviy ahamiyati kattadir.

3. Muqaddas joylar

Etimologiya va kelib chiqishi. «Muqaddas joylar» ifodasi dunyodagi turli dinlarda turli ma'nolarga ega bo'lgan tushuncha bo'lib, musulmonlar uchun esa Makka, Madina va Quddus kabi joylar maxsus ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi **holy sites** so'zi anglo-saksoncha **hālig** so'zidan kelib chiqqan bo'lib, u muqaddas yoki qudratli joylarni ifodalaydi. Shuningdek, **site** so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, «joy» ma'nosini anglatadi. Bu tushuncha islom madaniyatida asosan diniy tarixiy ahamiyatga ega joylar, muqaddas shaxslar bilan bog'liq makonlarni ifodalaydi.

Islomdagi muqaddas joylar. Islom dinida quyidagi joylar eng muqaddas hisoblanadi:

«**Ka'ba**» Saudiya Arabistonining Makka shahrida joylashgan bo'lib, islomdagi eng muqaddas joy hisoblanadi. Musulmonlar namoz vaqtida yuzlanadigan qibla hisoblanadi.

«**Al-Masjid an-Nabaviy**» Madinada joylashgan bu masjid Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) tomonidan qurilgan bo'lib, islomdagi ikkinchi muqaddas joydir.

«**Al-Aqso masjidi**» Quddus shahrida joylashgan bu masjid islomdagi uchinchi muqaddas joy hisoblanadi.²

Tarjima masalalari. Tarjima jarayonida muqaddas joylar tushunchasi turli madaniyatlarda turlicha bo'lishi sababli, uni aniq tushuntirish zarur. Muqaddas joylar

¹ Dr. Ahmad M. al-Dubayb. Lexicon of touristic terms (English –Arabic). Saudi Commission for Tourism and Antiquities. 2013.

² الخليج. كلية السياحة والفندقة. مصطلحات السفر والسياحة. مبارك أحمد عبد الهادي.

tushunchasi islomiy konteksta asosan Makka va Madina kabi joylar bilan bog'liq, nasroniylilikda esa Yerusalim va Vatikan kabi joylar bilan bog'liqdir. Boshqa dinlarda ham muqaddas joylar mavjud va ularning har biri o'ziga xos diniy ma'noga ega. Shuning uchun, muqaddas joylar tushunchasini turli tillarda tarjima qilishda uning mazmunini aniq tushuntirish va diniy ahamiyatini saqlab qolish muhim ahamiyatga ega.

Madaniy kontekst. Muqaddas joylar musulmonlar uchun nafaqat ibodat qilish, balki ruhiy yuksalish, Allohga yaqinlashish va o'z ma'naviyatini poklashning muhim vositasi hisoblanadi.

4. Ziyorat / زِيَارَة

Etimologiya va kelib chiqishi. «Ziyorat» so'zi arab tilidagi زِيَارَة (ziyārah) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «tashrif buyurish», «so'rov» yoki «ziyarat qilish» ma'nosini anglatadi. Ziyorat, diniy kontekstda, muqaddas joylarga, avliyolarga, yoki muqaddas shaxslar qabrlariga tashrif buyurishni ifodalaydi. Islomda ziyoratning ahamiyati katta bo'lib, musulmonlar uchun avliyolarning qabrlarini ziyorat qilish ruhiy poklanish va ulardan ma'naviy qo'llab-quvvatlash olish imkonini beradi.

Tarjima masalalari. Ziyorat so'zini ingliz tilida **visitation** yoki **pilgrimage** so'zlari bilan tarjima qilish mumkin. Ammo, bu so'zlar faqat jismoniy harakatni ifodalaydi va diniy ma'noni to'la qamrab olmaydi. Ziyorat, odatda, ma'naviy va ruhiy yuksalishni ham o'z ichiga oladi. Ziyorat tushunchasini tarjima qilishda kontekstga qarab, uni «diniy ziyorat» yoki «ruhiy ziyorat» sifatida ham ifodalash mumkin.

Madaniy kontekst. Ziyorat musulmonlar orasida keng tarqalgan amallardan biridir. Ushbu amalni ado etish orqali musulmonlar avliyolar bilan bog'lanish, Allohdan ko'mak so'rash va ruhiy yaqinlikni his qilish imkoniga ega bo'ladilar. Ziyorat odamlarning ruhiy yuksalishini ta'minlashga, shundan kelib chiqib, jamiyatda ijtimoiy hamkorlik va aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Ziyoratning ta'riflashidagi diniy kontekstni hisobga olgan holda, turli xalqlar o'rtasida o'zgartirishlarga olib kelishi mumkin.

5. Safar / سَفَر

Etimologiya va kelib chiqishi. «Safar» so'zi arab tilidagi سَفَر (safir) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «yo'lga chiqish» yoki «sayohat qilish» ma'nosini anglatadi. Turli zamonlar va joylarda «safir» so'zi ishlatilganda nafaqat jismoniy sayohat qilish, balki ma'naviy yoki diniy maqsadga yetib borishni ham bildiradi. Safarning islomiy kontekstida, bu jismoniy harakat bilan birga ruhiy maqsadlarni ham o'z ichiga oladi.

Tarjima masalalari. «Safir» so'zini boshqa tillarga tarjima qilishda kontekstga qarab so'z tanlash muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi **journey** yoki **travel** so'zlari arab tilidagi «safir» so'ziga yaqin keladi. Ammo, bu so'zlar har doim ham uning diniy yoki ma'naviy ma'nolarini to'la ifoda etmasligi mumkin. «Safir» so'zi diniy konteksta «ziyarat safari» sifatida tarjima qilinishi mumkin.

Madaniy kontekst. Safar musulmonlar uchun nafaqat jismoniy harakat, balki ruhiy yuksalish va ma'naviy yuksalishga intilishni ham anglatadi. Islom madaniyatida safarning ahamiyati juda katta bo'lib, u insonning qalbini va ma'naviyatini poklashga xizmat qiladi. Musulmonlar Makkaga yoki boshqa muqaddas joylarga safar qilganda,

ular faqat jismoniy yo'lga chiqmaydilar, balki ularning asosiy maqsadi Allohga yaqinlashish, o'z ichki ma'naviyatini poklash va ibodat qilishdir.

6. Qadamjoy / قدم جای

«Qadamjoy» atamasi o'zbek tilida muhim diniy va madaniy kontekstda ishlatiladi. U arab va fors tilidan olingan bo'lib, bu so'zlardan kelib chiqib, «qadam» va «joy» tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi. Arab tilidagi قَدَم (qadam) «qadam» ma'nosini, ya'ni kimningdir yoki nimaningdir hujjati, harakati yoki borishiga ishora qiladi. Bu so'z, shuningdek, insonning jismoniy harakatini ham ifodalaydi.

Fors tilida جَى (jāy) «joy» yoki «makon» ma'nosini anglatadi. Ushbu so'zning ma'nosi «muqaddas joy» yoki «ibodat joyi»da keng tarqalgan. Bundan kelib chiqib, «qadamjoy» tushunchasi insonning jismoniy harakati, ya'ni diniy joylarga tashrif buyurishi va ruhiy yuksalishini ta'minlash uchun ahamiyatli makon sifatida qabul qilinadi.

Diniy kontekstda «qadamjoy». «Qadamjoy» diniy konteksta muxim ahamiyatga ega. U ko'pincha avliyolar yoki muqaddas shaxslarning qabrlari bilan bog'liq joylarga nisbatan ishlatiladi. Musulmonlar uchun ushbu joylarga tashrif buyurish, ularning ruhiy poklanishi, Allohga yaqinlashish va diniy vazifalarni ado etish uchun muhimdir.

Misol: Har yili musulmonlar millionlab ziyoratchilar sifatida Makkaga va boshqa muqaddas joylarga safar qilib, ibodat va ruhiy poklanishni amalga oshiradilar.

Madaniy ahamiyat

«Qadamjoy» atamasi ham madaniy, ham diniy kontekstda faqat jismoniy harakatni anglatmaydi, balki ruhiy yuksalish, ma'naviy aloqa va diniy ilhom olish maqsadidagi tashriflarni ham ifodalaydi. Ushbu joylarda odamlar o'zaro aloqalarini mustahkamlash, jamiyatlardagi insonlarning ma'naviy va diniy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, «qadamjoy» atamasi nafaqat jismoniy joyni, balki ruhiy va ma'naviy rivojlanishni, hamda diniy amallarni bajarish uchun ahamiyatli makonni anglatadi. Ushbu tushuncha, arab va fors tilidan olingan bo'lib, o'zbek tilida kundagi hayotda keng tarmoqli ma'nolarni qamrab oladi.

7. Diniy turizm (Religious Tourism)

Etimologiya va kelib chiqishi. «Diniy turizm» so'zi ikki qismdan tashkil topgan: **din** (religiya) va **turizm**. «Turizm» so'zi fransuzcha **tourisme** so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'tgan asrda keng ma'noda qo'llanila boshlagan. Etimologik jihatdan **turizm** so'zi sayohat qilish, dunyoni ko'rish va madaniy aloqalarni o'rnatishni anglatadi. Diniy turizm esa asosan muqaddas joylarga, ziyoratgohlarga va boshqa diniy ahamiyatga ega makonlarga safar qilishni ifodalaydi.

Tarjima masalalari. «Diniy turizm» tushunchasini tarjima qilishda kontekstni hisobga olish muhim. Ingliz tilida **religious tourism** yoki **pilgrimage tourism** tarzida qo'llaniladi. Tarjima jarayonida bu atamaning diniy va ma'naviy ahamiyatini to'laqonli saqlab qolish kerak. Bunda milliy va madaniy elementlarni ham hisobga olish kerak. Diniy turizm har qanday mamlakatda va madaniyatda ijtimoiy va iqtisodiy

ahamiyatga ega, shuning uchun uni tarjima qilishda jozibadorlik va dinamik usullarni ham inobatga olish zarur.³

Madaniy kontekst. Diniy turizm insonlarning ma'naviy ehtiyoqlarini qondirishda va ularning ruhiy yuksalishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, diniy turizm jamiyatlarda madaniy almashinuvni ta'minlaydi, insonlarning dunyoqarashini kengaytiradi va turli millatlar orasida o'zaro aloqalarni mustahkamlaydi. Diniy turizm shundan kelib chiqib, faqat jismoniy harakatlarni emas, balki ruhiy va ma'naviy sezdirishlarni ham o'z ichiga oladi.

Xulosa

Ziyorat turizmi va uning atamalari har bir millat va madaniyatda turlicha ma'nolarga ega. Tarjima jarayonida atamalarning etimologiyasini, ularning madaniy kontekstini va diniy ahamiyatlarini hisobga olish muhimdir. Islom dinida ziyorat, haj, umra, muqaddas joylar, ziyorat, safar, qadamjo va diniy turizm kabi atamalar faqat jismoniy harakatlar emas, balki ruhiy va ma'naviy yuksalishni ham anglatadi. Tarjima jarayonida ushbu atamalarning o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qolish, ularning ma'naviy va diniy ahamiyatini o'z ichiga olish talab etiladi. Bu, o'z navbatida, turli madaniyatlarda diniy almashinuvni ta'minlash va insonlarning ma'naviy ehtiyoqlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi.

Ziyorat turizmi atamalariga doir ilmiy tahlillar, milliy va global kontekstda dunyoqarashni kengaytirish, va ma'naviy yaqinlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Musulmonlarning dunyodagi diniy va ma'naviy sayohatlari, ularning individual va ijtimoiy jihatdan o'rganishlari, islomiy madaniyatni va dunyoqarashni yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan ilmiy adabiyotlar

1. Dr. Ahmad M. al-Dubayb. Lexicon of touristic terms (English –Arabic). Saudi Commission for Tourism and Antiquities. 2013.
2. الخليج. كلية السياحة والفندقة. مصطلحات السفر والسياحة. مبارك أحمد عبد الهادي.
3. Гончарова, В. В. «Отражение туристской терминологии в современных отечественных лексикографических источниках.» *Вестник Национальной академии туризма* 1 (2006): 81-83.
4. Жумабоева, Зебо Давронбековна. «К ВОПРОСУ О ВОСТРЕБОВАННОСТИ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ ТЕРМИНОВ СФЕРЫ ТУРИЗМА В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.» *Journal of new century innovations* 53.3 (2024): 76-78.
5. Chorshanbiyevich, Qurbonov Bobur. «ON THE TRANSLATION OF PERSIAN COMPLEMENTS.» *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.6 (2024): 266-269.

³ Гончарова, В. В. «Отражение туристской терминологии в современных отечественных лексикографических источниках.» *Вестник Национальной академии туризма* 1 (2006): 81-83.

6. Курбонов, Бобур. «МОВАРОУННАҲР ВА ХУРОСОН ТАЗКИРАЧИЛИК МАКТАБИ ШАКЛЛАНИШИ» Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 2, no. 5, 2022, pp. 471-482.

7. Alamov, Shavkatjon. «ARAB TILIDAGI FORSCHA IQTIBOSLAR» Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 2, no. 3, 2022, pp. 390-395.

8. Аламов, Шавкатжон. «ФОРСЧА ИЛДИЗЛИ АРАБЧА СЎЗЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ» Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, vol. 2, no. 6, 2022, pp. 472-476.

9. Курбонов, Бобур. «“Mazholis un-nafois”(“the meeting of the elected”) and its translations in persian-tajik literature.» *Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук* 6 (2020): 236-239.